

Pozitív diszkrimináció a magyar felsőoktatásban

A magyar felsőoktatásba való bejutás a felvételizők által elért pontszámon és a felvételi ponthatáron múlik. A pontszám több komponensből tevődik össze, mint például az érettségi eredménye és/vagy a tantárgyak átlaga, továbbá többletpontot szerezhetnek a tanulók nyelvvizsgáért, OKJ-s képzésért, TUDOK konferenciáért, OKTV-ért, sportteljesítményért stb. és előnyben részesítés jogcímén. A jelentkezők első sorban háromféle csoportba tartozva kaphatnak plusz pontokat előnyben részesítésként: a hátrányos helyzetűek, fogyatékkal élők és gyermekét nevelők (Kóczy, 2010)¹.

Az általam vizsgált 2012-es felvételi adatbázisban részegységenként találhatóak a felvételin elért pontok, így leválogathatóak azok a hallgatók, akik előnyben részesített jogcímen többletpontot vettek igénybe. Mivel az adatbázisban az előnyben részesítés nincs részletezve, így ebben a vizsgálatban mind a három egyben látható. Szükséges megjegyezni, hogy ezeket a pontokat a felvételiző saját döntése alapján igényelheti, abban az esetben, ha jogosult rá. Kutatásomban arra a kérdésre kerestem a választ, hogy ezek a hallgatók milyen területi és képzési szintbeli mintázatot mutatnak.

Több kutatás foglalkozik a hátrányos helyzetű tanulókkal, esélyeikkel, továbbá számos program is foglalkozik támogatásukkal, például hogy tanulhassanak, esélyt kaphassanak a társadalmi körülményeik változtatására, ilyen programként említhető többek között az Arany János Program (Fehérvári&Liskó, 2006). A kutatási eredményeim lehetővé teszik a későbbiekben, hogy azokban a kistérségekben, ahol magas az előnyben részesített tanulók száma, felkészítő programokat, továbbá olyan projekteket hozzanak létre, mely segíti a felsőoktatásba való belépést, mindez annak ellenére, hogy jelenleg csökken a felsőoktatásba felvehető hallgatók számát (Polónyi, 2014b).

A kutatásban azt feltételeztem, hogy az előnyben részesített hallgatók kistérségenkénti száma, valamint a GDP és a humán fejlettségi index (HDI) között hasonló területi mintázatot láthatunk. A HDI esetében az ország keleti részében kisebbek az értékek, kiemelten Szabolcs-Szatmár-Bereg megye és Borsod-Abaúj-Zemplén megye kistérségei.

1 2007-ben mindhárom esetben 8-8 többletpontot kaptak a felvételizők, majd a 2008-as felvételi rendszer változását követően a gyermekét nevelők és fogyatékkal élők 50, míg a hátrányos helyzetűek 25 pontot vehettek igénybe, az alacsony szülő/nevelői végzettség miatt további 25 pontot kaphatnak, így összesen ők is 50 pontot igényelhetnek (eduline1). 2011-től a hátrányos helyzetűek 20+20 pontot lehetett kapni, továbbá ugyan ennyi pont (40) járt a gyermekét nevelő és fogyatékkal jelentkezőknek is (eduline2). Az előnyben részesítés jogcímén a 2015-ös felvételi eljárás is 40 többletpontot szerezhető.

ségeiben, továbbá a Dráva menti kistérségekben az ország délnyugati szegmensében. Ez alól a megyeszékhelyek kistérségei általában kivételt képeznek növekvő értékekkel. Magas HDI indexszel jellemezhető az ország északnyugati része, valamint a főváros és agglomerációja (Csíste & Németh, 2007). A GDP adatok is hasonló megoszlást mutatnak az ország területén, mint a HDI index (KSH adatok). A leghátrányosabb kistérségek továbbtanulói kisebb arányban jelentkeznek az alapképzésbe, inkább a felsőfokú szakképzés felé veszik az irányt, mely a kistérségi fejlettséggel hozható kapcsolatba (Polónyi, 2014a).

A hátrányos helyzetű tanulók többségének már az általános iskola elvégzése is gondot okoz, csak kevesen jutnak el az érettségiig és még kevesebben a felsőoktatásba. Az érettségivel rendelkezők bizonyíthatóan nagyobb eséllyel dolgozni kezdenek, így az állami támogatásokat sem veszik igénybe (pl. munkanélküli segély) (Kertesi & Kézdi, 2006). A hátrányos helyzetből azonban kitörni nagyon nehéz. Azokban a kistérségekben, ahol több hátrányos helyzetű tanuló van, magasabb a cigány/roma tanulók aránya, már az általános iskolai teljesítményük is rosszabb az országos átlagnál (Híves 2006). Az előnyben részesített hallgatók és a kistérségi iskolázottsági adatok között vélhetően hasonlóság van. Jelenleg azt láthatjuk, hogy a megyeszékhelyek, a főváros és agglomerációja, továbbá a nyugati országrész magasabb iskolázottságú, mint a keleti (Förrey R. & Híves, 2013). Észak-Magyarország, Észak-Alföld és Dél-Alföld régiók hallgatói vették igénybe többségében az előnyben részesített pluszpontokat, ezek közül is kiemelkedik az Észak-Alföld régió, ami az országban legnagyobb értéket mutat. Képzési szintenként inkább a felsőfokú szakképzésben és az alapképzésben élnek ezzel a lehetőséggel a felvételizők, mintsem az osztatlan képzésben. Településtípusonként az látható, hogy a települési hierarchia alacsonyabb szintjein jóval nagyobb mértékben igénylik az ilyen jellegű többletpontokat (Szemerszki, 2010). A Debreceni Egyetem alapképzésére jelentkezők közül minden hetedik hallgató kapott hátrányos helyzetért többletpontot. A többletpontokkal kapcsolatba hozható a szülők végzettsége, míg az ELTE bölcsészkarán a szülők 2/3-ának felsőfokú végzettsége van, addig a DE bölcsészkarán ez az arány 40% körül mozog (Pusztai, 2011). Az Európai Unió állásfoglalt amellet, hogy a felsőoktatásban a résztvevők arányának összhangban kell lennie a társadalomban lévő arányokkal az esélyegyenlőség jegyében, de ezek az arányok jelenleg nem látszódnak a hátrányos helyzetűek tükrében (Hrubos, 2012).

A hallgatói/tanulói előmenetelt befolyásolja a hallgató állandó lakóhelye és annak intézményekkel való ellátottsága mindamellet, hogy a családi és környezeti hatások is szerepet játszanak (Pusztai, 2008). A hátrányos helyzetű és fogyatékkal élők mellett a harmadik kiemelt csoport a gyermekét nevelők, akik nemcsak a gyermekükre fordítanak pénzösszegeket, de a későbbi nagyobb anyagi bevétel reményében tanulnak felsőoktatási intézményben (Engler, 2011).

Adatbázis, és ami benne van

Az adatbázisban 2012-ben az összes felvételiző adata megtalálható, melyből 92475 a felvett hallgatók száma. Az 1. ábra mutatja, hogyan néz ki a képzési szintekre felvett jelentkezők száma és láthatjuk, hogy ezek közül a jelentkezők közül hány ember vette igénybe az előnyben részesített jogcímet.

1. táblázat: Képzési szintenként felvett hallgatók és előnybe részesített hallgatók száma és %-os megoszlásuk

	Összes felvett hallgató (fő)	Előnyben részesített hallgató (fő)	Előnyben részesített/összes hallgató (%)
Felsőfokú szakképzés	6940	896	12,9%
Alapképzés	60411	5750	9,5%
Mesterképzés	19567	873	4,5%
Osztatlan képzés	5557	505	9,0%
Teljes adatbázis	92475	8021	8,7%

Forrás: 2012-es felvételi adatbázis

Az adatbázis szerint összesen 92475 hallgatót vettek fel valamilyen képzésre és közülük 8021 hallgató volt, aki többletpontot kapott előnybe részesítés gyanánt, ami a hallgatók 8,7 %-a. Az 1. táblázatból látható, hogy a felsőfokú szakképzésben részt vevő hallgatóknál a legnagyobb az előnyben részesített hallgatók aránya, míg a képzési szint növekedésével ez a részesedés csökken, a mesterképzésben már csak a hallgatók 4,5%-a rendelkezett a felvételnél ilyen jellegű többletponttal. Az osztatlan képzés más jellegű szisztémát követ, így az oktatási fokozatban nem összehasonlítható, az arányok tekintetében az alapképzéshez hasonló, de annál kevesebb részarányt képvisel. Az adatbázisban több, a területi megoszlásra vonatkozó adatot is találunk, mint például az állandó lakóhelyre, születési helyre és a középiskola helyére vonatkozó kistérségi és megyei adatok. A későbbiekben az állandó lakóhely kistérségére vonatkozóan végeztem a kutatást. Vannak olyan felvételizők, akiknél nem került megadásra a lakóhely kistérsége, így az elemzésnél ezeknek a hallgatóknak adatai kimaradnak az elemzésből.²

Annak érdekében, hogy átfogóbb képet kapjunk a témáról, a képzési szintek szerint szétbontottam az adatokat. A térbeli ábrázolás jobb elemezhetősége érdekében az adatokat MapInfo programban ábrázoltam, ahol törekedtem arra, hogy minden kategóriába közel azonos legyen a kistérségek száma. Az ábrázolásban nem jelenítettem meg az osztatlan képzést a szűk képzési kínálat és a terjedelmi okok miatt.

Eredmények ismertetése

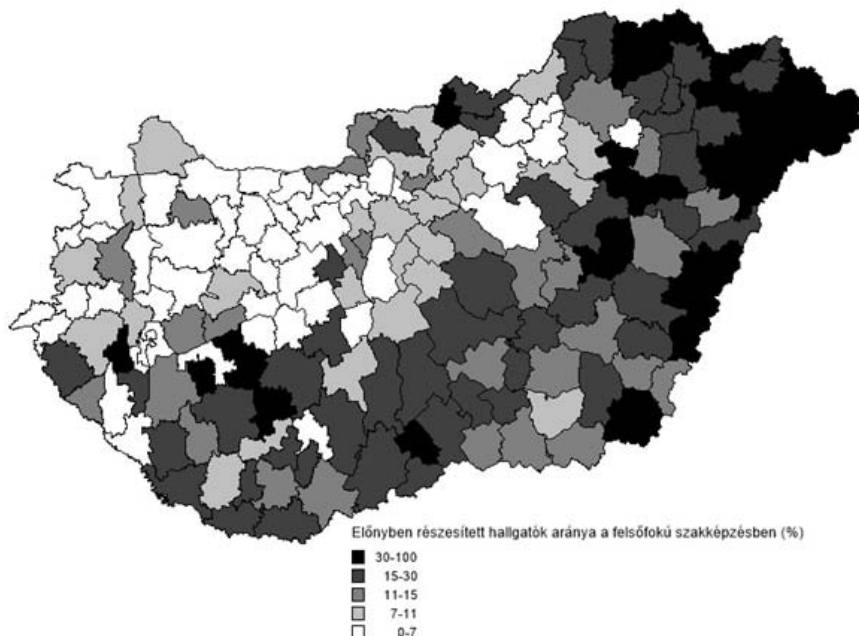
A következőkben láthatjuk az előnyben részesített hallgatók megoszlását kistérségenként a képzési szinteknek – felsőfokú szakképzés, alapképzés, mesterképzés – megfelelően, legvégül pedig a teljes adatbázis adatát minden képzési szinten.

A felsőfokú szakképzésbe felvettek között a legnagyobb az előnyben részesített hallgatók aránya. Ezen belül a legmagasabb százalékos kategóriába tartozó kistérségek többségében Szabolcs-Szatmár-Bereg megyeiek, a Borsod-Abaúj-Zemplén megye északkeleti kistérségei és Hajdú-Bihar megye több kistérsége. A Tiszaújvárosi kistérség, mintegy tájidegenként jelenik meg az alacsony százalékos arányával ebben a térszínben.

² Kimaradt adatok nélkül a képzési szintek elemszámai:

Felsőfokú szakképzés: 877 fő; alapképzés: 5617 fő; mesterképzés: 847 fő; osztatlan képzés: 497 fő; teljes adatbázis: 7835 fő

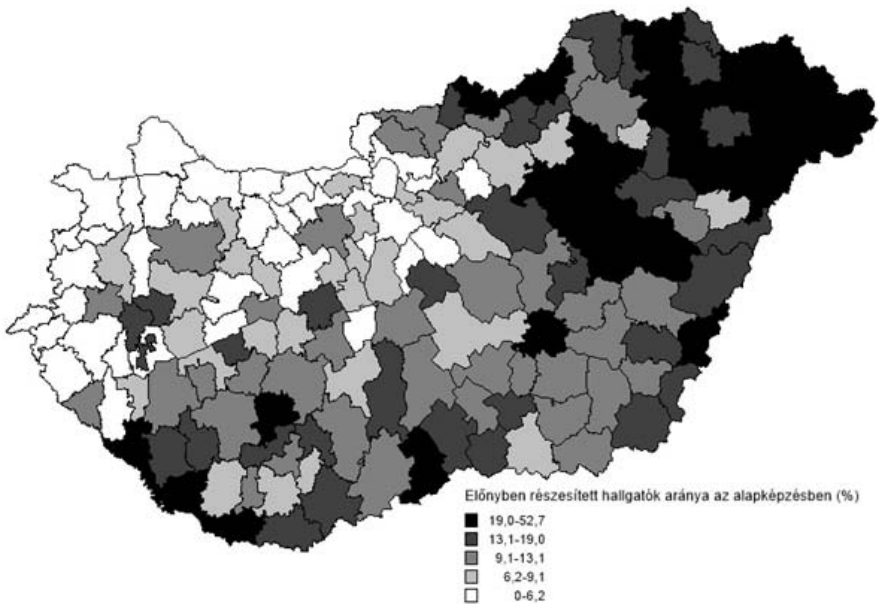
1. ábra: Felsőfokú szakképzésben részt vevő előnybe részesített hallgatóinak kistérségi megoszlása a felvett hallgatókhoz viszonyítva (%) (Saját szerkesztés)

A középső kategóriába (11-15%) leginkább az Alföld déli része és a Balatontól délre lévő kistérségek tartoznak. Jelen esetben Bonyhád kistérség képez kivételt alacsonyabb százalékos értékével. Összességében az látható az 1. ábrán, hogy Miskolcot és a Balatont összekötő vonaltól délre döntő többségében csak olyan kistérségek találhatóak, melyekben az előnyben részesített hallgatók száma magas és közülük alig néhány tér el ettől a trendtől. A Balaton-Miskolc vonaltól északra fekvő kistérségek többségében alacsony százalékos aránnyal rendelkeznek. Jól megfigyelhető az ország keleti-nyugati széttagoltsága, kiemelendő az ország északnyugati részének alacsony százalékos értékei. Ezek az adatok összhangban vannak az ország GDP megoszlásával.

A magasabb képzési szint felé haladva az alapképzés a következő vizsgálati egység, hasonló szisztéma alapján, mint a felsőfokú szakképzés esetében. A 2. ábrán látható, hogy a legnagyobb százalékos kategóriába ismételen beletartozik Szabolcs-Szatmár-Bereg megye összes kistérsége, amely alól csak a nyíregyházi kistérség képez kivételt, továbbá Borsod keleti részén lévő kistérségek többsége. Egy nagy gócpont látható Heves, Borsod, Jász-Nagykun-Szolnok és Hajdú-Bihar megye érintkezési pontjánál lévő kistérségeknél, ahol alacsony HDI index a jellemző. Dunántúlon mindössze négy kistérség tartozik a legmagasabb kategóriába a Dráva mentén: Selye, Barcs és Csurgó kistérsége, továbbá Dombóvári kistérség, mely szintén kapcsolatba állítható a GDP-vel és a HDI indexel.

2. ábra: Alapképzésben részt vevő előnybe részesített hallgatóinak kistérségi megoszlása a felvett hallgatókhoz viszonyítva (%) (Saját szerkesztés)

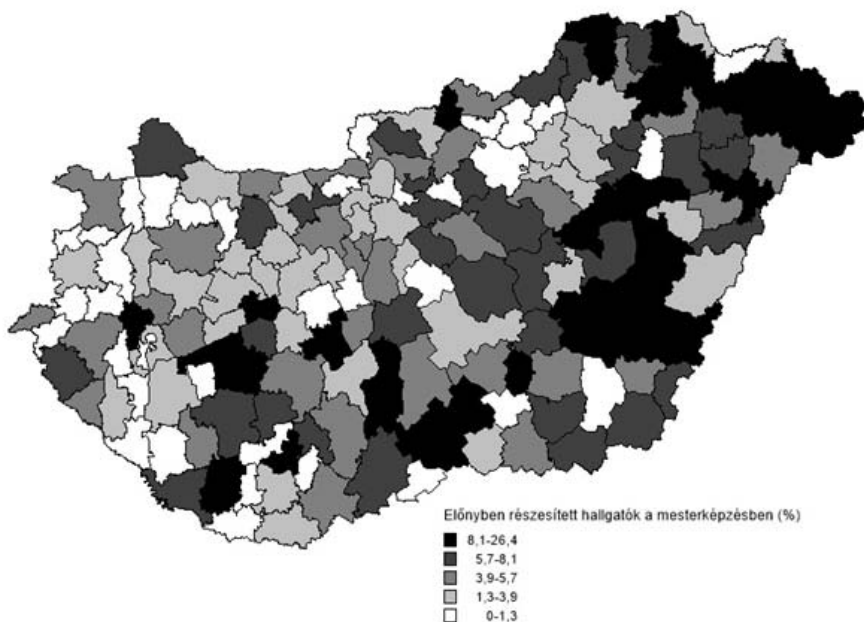

Az Alföld délebbi területein már vegyes, mozaikos kép látható a százalékos megoszlás terén. Ezekben a kistérségekben az előnyben részesítettek aránya leginkább a 9,1-13,1% közé esik, mely alól kivételt képez Kunszentmárton, Bácsalmás és Jánoshalma kistérsége, ahol a legmagasabb százalékos érték a jellemző.

A legkisebb arányban a dunántúli kistérségekből származó hallgatók élveztek előnyben részesítést, ezen belül is az Közép-Dunántúli régió és Nyugat-Dunántúli régió kistérségei. Eger irányban láthatunk még olyan kistérségeket, amelyeknek alacsonyabb az előnyben részesített arány, továbbá hasonló mintázat látszik kirajzolódni Szeged irányába is, valószínű, hogy összefüggésbe hozható a magyarországi fő közlekedési útvonalakkal. Az autópályák és infrastruktúrális feltételek több szempontból is pozitívan hatnak a kistérségi fejlettségre és az ott élő emberekre (Bíró & Molnár 2004).

Harmadik elemzési egységként a mesterképzésbe felvett hallgatók vizsgálata látható. A 3. ábrán három olyan gócpont látható, ahol kiemelkedően magas az előnyben részesített hallgatók száma. Ezeknek a gócnak az egyike a Szabolcs-Szatmár-Bereg megye északi részén véghúzódó, Borsod északi részét is érintő sáv az Ózdi kistérséig, ami aztán tovább húzható Nógrád megye északi részén is. A másik nagyobb gócpontot az Alföldön található Csongrád megye és Hajdú-Bihar megye határán lévő kistérségek alkotják, melynek egy nyúlványa átér a Heves megye szomszédságába lévő kistérségekre. A harmadik csomópont a Dunántúlon rajzolódik ki, bár kevésbé markánsabban, mint az előző két csomópont. Ez a kistérségi halmaz Balatonalmádi kistérségtől délre húzódik a Barcsi kistérséig.

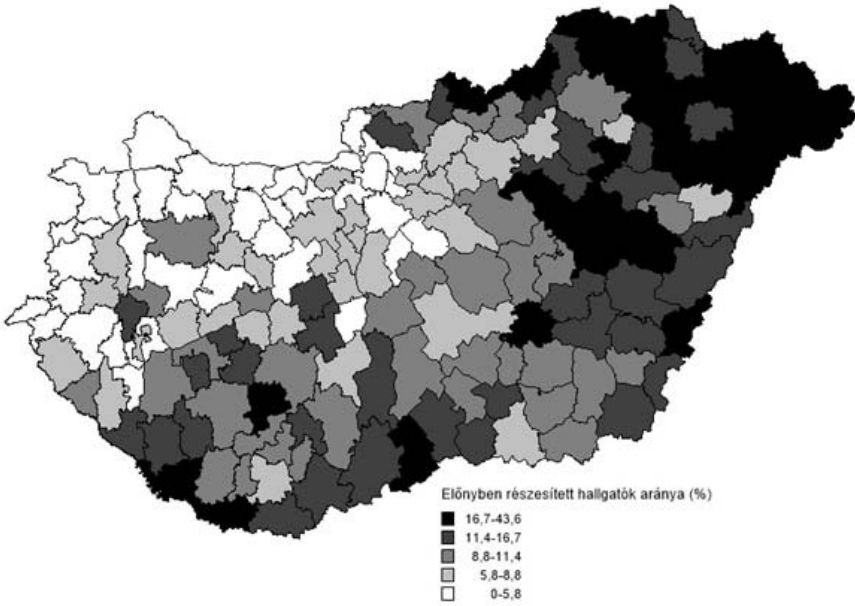
3. ábra: Mesterképzésben részt vevő előnybe részesített hallgatóinak kistérségi megoszlása a felvett hallgatókhoz viszonyítva (%) (Saját szerkesztés)

Az előnyben részesített hallgatók legalacsonyabb százalékos értékével rendelkező kistérségek többsége ismételten a Dunántúlon találhatóak, de ezen a képzési szinten legmozgaikosabb a kistérségi szerkezet. A Dunántúl északi részén is vannak magasabb százalékos értékek, de Heves és Borsod-Abaúj-Zemplén megye több kistérségében is látható alacsonyabb százalékos érték. Erről a képzési szintről elmondható, hogy itt a legdiverzifikáltabbak a kistérségek, kevésbé koncentrálnak egy-egy területegységhez.

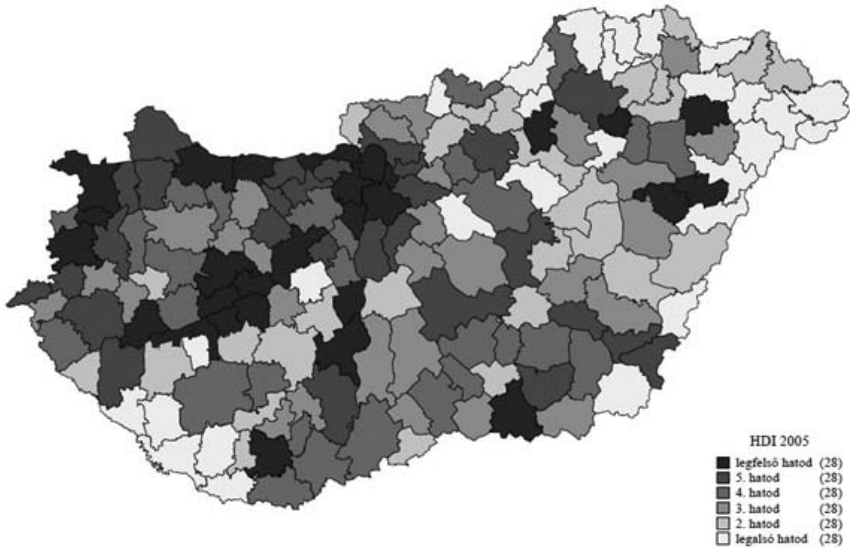
Megvizsgáltam az összes előnyben részesített hallgató arányát az összes hallgatói létszámhoz viszonyítva, melyet a 4. ábrán láthatunk. Az ábrán jól körülhatárolható azoknak a kistérségeknek a halmaza, amelyek a legnagyobb arányban rendelkeztek előnyben részesített hallgatókkal. Összefüggő területegység rajzolódik ki Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, Borsod-Abaúj-Zemplén megye és Nógrád megye északi kistérségei között. Hajdú-Bihar megye több északi részén lévő kistérsége is érintik az előbbieken említett területi egységet. A másik csomópontot Heves, Jász-Nagykun-Szolnok és Hajdú-Bihar megye találkozási pontjánál lévő kistérségek alkotják. Az ország többi területén egy-két olyan kistérség van, amely legmagasabb százaléku kategóriába esik, sőt a Dunántúlon mindössze három ilyen kistérség rajzolódik ki. Látható az is, hogy az ország keleti felében a megyeszékhelyeken a környezetükhöz képest kisebb arányokat láthatunk Nyíregyháza, Miskolc, Debrecen és Szeged esetében is.

4. ábra: Előnyben részesített hallgatók %-os megoszlása a teljes hallgatói létszámhoz viszonyítva

Forrás: saját szerkesztés

5. ábra: HDI index 2005-ben

(Forrás: Csíste-Németh, 2007. 21. oldal)

A legalacsonyabb arányokat a Balaton vonalától északra lévő kistérségek, továbbá a főváros és az agglomerációjához tartozó kistérségek képviselik. Egy alacsony arányt mutató nyúlván található meg a Budapest és Eger közötti kistérségekben. A keleti és nyugati országrész között hatalmas anomália látszik, emellett érezhető az ország észak-déli tagoltsága is.

A 4. és az 5. ábrát, ha fedésbe hozzuk, akkor szinte teljes egyezés látható a HDI index és az előnyben részesített hallgatók kistérségi megoszlása között. A megyeszékhelyeken nagyobb a HDI index aránya, továbbá a budapesti agglomeráció és az északnyugati országrészben. Érdekes, hogy a Tiszaújvárosi kistérségben magas a HDI index, míg ezzel párhuzamban alacsony az előnyben részesítettek aránya.

Összefoglalás

A 2012-es felvételi adatokból megállapítható, hogy a képzési szintek növekedésével csökken az előnyben részesített hallgatók száma. Képzettségi szintenként különbségek látszanak a térbeli megjelenésben. A felsőfokú szakképzésben szinte összefüggő kistérségi halmazt különíthetünk el, míg az alapképzésben ez tagoltabb, a mesterképzés a legmozaikosabb mintát mutat. A teljes adatbázisra vonatkozó ábrán – mely az összes felvett hallgatót tartalmazza – teljes mértékben a keleti országrész mutatkozik dominánsnak az előnyben részesített hallgatók tükrében. Ezek az adatok erős összefüggést mutatnak a kistérségi GDP és HDI adatokkal, továbbá főbb közlekedési útvonalak mentén is felfedezhetünk mintázatokat. A későbbiekben elemzési szempont lehet, hogy az előnyben részesített hallgatók melyik felsőoktatási intézményeket választják továbbtanulásuk helyeként. Liskó Ilona már 2003-ban arra a megállapításra jutott, hogy a hátránnyal induló hallgatók leginkább a gyengébb intézményeket és azon belül is az alacsonyabb képzési szintet választják (Liskó, 2003), hasonló eredményeket láthatunk az Egyesült Királyságban a hátrányos helyzetűekkel tekintetben (Williams & Filippikaou, 2010). Elő kutatásomból látszik, továbbá a fentebb vázolt ábrákból következtetni lehet, hogy a Debreceni Egyetemen tanult tovább a legtöbb előnyben részesített hallgató, mely abból fakad, hogy ezek a hallgatók kisebb távolságot tesznek meg a továbbtanulásért (Denzler & Wolter, 2010).

Megjegyzés

Köszönetem fejezem ki Polónyi István professzornak, hogy rendelkezésemre bocsájtotta az Oktatási Hivatal felvételi adatbázisát.

IRODALOM

- BÍRÓ, P. & MOLNÁR, L. (2004): A kistérség fejlettségi szintjének és infrastruktúrájának fejlettségi szintje. *Közgazdasági szemle*, vol. 51. pp. 1048-1064.
- CSITE, A. & NÉMET, N. (2007): *Az életminőség területi differenciái Magyarországon. A kistérségi szintű HDI becslési lehetőségei.*

- Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaságtudományi Intézete. Budapest, pp. 69.
- DENZLER, S. & WOLTER, S. C. (2010): *Wenn das Nächstegegene die erste Wahl ist. Der Einfluss der geographischen Mobilität der Studierenden auf die Hochschullandschaft.* Schweiz. Aarau: SKBF.

- ELER, Á. (2011): *Kisgyermekes nők a felsőoktatásban*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- FEHÉRVÁRI, A. & LISKÓ, I. (2006): *Az Arany János Program hatásvizsgálata*. Felsőoktatási Kutatóintézet, Budapest, pp. 101.
- FORRAY, R. K. & HÍVES, T. (2013): *Az iskolázottság térszerkezete, 2011*. *Educatio*, No.4. pp. 493-504.
- HÍVES, T.(2006): *A hátrányos helyzet az oktatás területi kutatásában*. *Educatio*, No.1. pp. 169-174.
- HRUBOS, I. (2012): *A társadalmi egyenlőtlenségek új szinterei a felsőoktatásban*. *Iskolakultúra*, No.1-2. pp. 85-90.
- KERTESI, G. & KÉZDI, G. (2006): *A hátrányos helyzetű és roma fiatalok eljuttatása az érettségizettséghez*. Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaságtudományi Intézete. Budapest, pp. 60.
- KÓCZY, Á. L. (2010): *A magyarországi felvételi rendszerek sajátosságai*. *Közgazdasági Szemle* vol. 57. No. február pp. 142-164.
- KSH (2013): *Bruttó hazai termék (GDP) területi megoszlása 2011-ben*. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/gdpter/gdpter11.pdf>
Letöltés: 2014. december 1.
- LISKÓ, I. (2003): *Továbbtanulási ambíciók és esélyek*. *Educatio*, vol.2. pp. 222-235.
- POLÓNYI, I. (2014a): *A felsőoktatási továbbtanulás kistérségi összefüggései*. *Iskolakultúra*, vol. 5. szám pp. 3-11.
- POLÓNYI, I. (2014b): *Régi, új felsőoktatás expanzió*. *Educatio*, vol.2. pp.185-215.
- PUSZTAI, G. (2008): *A társadalmi tőke és az iskolai pályafutás*. Új Mandátum Kiadó. Budapest, pp. 272.
- PUSZTAI, G. (2011): *A láthatatlan kéztől a baráti kezéig*. Új Mandátum Könyvkiadó. Budapest, pp. 307.
- SZEMERSZKI, M. (2010): *Regionális eltérések a harmadfokú továbbtanulásban*. In.: *Régió és oktatás: A Partium esete* (Szerk.: KOZMA, T. & CEGLÉDI, T.) Debreceni Egyetem Felsőoktatási Kutató és Fejlesztő Központ, Debrecen, pp. 172-188.
- WILLAMS, G. & FILIPPAKOU, O. (2010): *Higher Education and UK Elite Formation in the Twentieth Century*. *Higher Education*, Vol. 59, No. 1. pp. 1-20.
- Többlétpontok:
Eduline1: http://eduline.hu/felsooktatasi/2009/6/24/20090623_pontszamitas_2009_erettségi_felveteli
Eduline2: http://eduline.hu/erettségi_felveteli/2010/12/15/20101214_pontszamitas_2011_felveteli